

RAPORT ȘTIINȚIFIC

privind implementarea proiectului în perioada ianuarie – septembrie 2020

Elementul major care a influențat cea de a treia și ultima etapă de implementare a proiectului *Dezacord și toleranță în Transilvania habsburgică: O istorie socio-politică a protestelor ortodoxe (anii 1740–1760)*, cod PN-III-P1-1.1-PD-2016-0296, a fost declanșarea pandemiei de COVID-19, care a avut ca efect închiderea instituțiilor academice și, deci, blocarea întregii activități de cercetare pentru mai multe luni în prima parte a anului 2020. Ca urmare a acestui fapt, deși programat să se încheie la 30 aprilie, proiectul *Dezacord și toleranță în Transilvania habsburgică* a fost prelungit printr-un act adițional cu încă 5 luni, până la 30 septembrie 2020. Intervalul acesta suplimentar a permis încheierea cu succes a tuturor activităților programate prin planul de activități stabilit inițial, chiar dacă unele din întârzierile acumulate în perioada de izolare care a afectat întreaga Europă își produc încă efectele, după cum se va vedea mai jos.

A. Activitatea de cercetare fundamentală:

Calendarul revizuit al activităților a păstrat pentru anul 2020 structura inițială, cu un prim capitol dedicat continuării și finalizării cercetărilor pentru reconstituirea biografiei colective a participanților la mișcările de protest, având ca obiectiv lansarea aplicației online în acces deschis pentru public. În strânsă legătură, o a doua direcție de studiu a avut în vedere analizarea cu instrumentele prosopografice a disidenței ortodoxe din Transilvania în deceniile de la mijlocul secolului al XVIII-lea, aici trebuind să se producă și principalele câștiguri în ce privește diseminarea rezultatelor cercetării.

1. Finalizarea demersurilor de cercetare pentru identificarea surselor arhivistice și manuscrise în colecții din țară și străinătate. În condițiile unei cunoașteri încă fragmentare a destinelor celor aflați în fruntea mișcărilor religioase de protest din anii 1740–1760, identificarea unor surse inedite care să completeze informațiile existente rămâne principala strategie de cercetare. Eforturile pentru lărgirea bazei documentare au continuat așadar și în anul 2020 prin două stagii derulate în România (Alba Iulia) și în Ungaria (Budapesta), cu rezultate care sunt detaliate în capitolul următor. Inversarea ordinii de vizitare a arhivelor produsă anul trecut, cu devansarea deplasării în Arhiva Voivodinei în 2019, a amânat deci pentru acest an revenirea în Arhiva Națională a Ungariei. Rezultatele acestor investigații au venit să ofere răspunsuri ambelor direcții de cercetare propuse prin proiectul inițial, contribuind atât la dezvoltarea bazei de date prosopografice, cât și la o mai bună înțelegere a mecanismelor din spatele protestelor și a acordării toleranței religioase de către decidenții din Monarhia habsburgică.

Fără a mai repeta considerațiile expuse în rapoartele anilor anteriori, trebuie totuși spus că o parte din dificultățile subliniate acolo s-au repetat, în vreme ce constrângerile impuse de pandemie au ridicat noi probleme în calea cercetării. Astfel, absența unor inventare detaliate publicate online, care să facă posibilă programarea unor deplasări având niște obiective precise, a însemnat, încă o dată, verificarea la fața locului a realității din fondurile de arhivă, cu rezultate pe alocuri modeste, cum au dovedit-o încercările eșuate de a descoperi serii de documente fiscale de la mijlocul secolului al XVIII-lea în colecțiile filialei județene Alba a Arhivelor Naționale.

Problema nu este doar una locală, aceeași lipsă de precizie fiind imputabilă și în cazul Arhivei Naționale a Ungariei, unde fonduri aparent microfilmate integral nu se regăseau decât incomplet pe rolele puse la dispoziție în sala de studiu.

Pandemia COVID-19 a complicat suplimentar acest cadru, pe de o parte prin închiderea totală și pentru o perioadă nedefinită a sălilor de studiu, ceea ce a făcut imposibilă programarea altor deplasări în țară. De altfel, la momentul redactării acestui raport, cele mai multe din unitățile Arhivelor Naționale ale României rămân închise, după mai bine de 6 luni de la luarea acestei măsuri sub imperiul stării de urgență și în ciuda relaxărilor succesive ale restricțiilor în alte domenii. La rândul său, Arhiva Națională a Ungariei, care s-a redeschis către public de la 1 iulie, a impus o serie de restricții, începând cu un program redus și desfășurat în serii și continuând cu limitarea locurilor disponibile pentru cercetători, astfel încât să se asigure distanțarea fizică. Noile condiții au făcut însă dificilă derularea unui program intensiv de cercetare, precum în oricare din deplasările precedente, limitând opțiunile de parcurgere a documentelor, în ciuda unui stagiu de trei săptămâni, făcut posibil de reducerile altor cheltuieli în timpul pandemiei.

2. Analiza prosopografică a disidenței ortodoxe din Transilvania în deceniile de la mijlocul secolului al XVIII-lea. Realizarea biografiei colective a grupului care a militat împotriva unirii cu Roma și în favoarea restabilirii Ortodoxiei în anii 1740–1760 a reprezentat unul din cele două obiective asumate prin proiectul DaT18. Fundamentată pe informațiile colectate în baza de date construită în paralel, analiza prosopografică și-a propus să răspundă unui set larg de întrebări, dintre care cele mai importante sunt: (i) în ce măsură a fost afirmarea unei elite ortodoxe în Transilvania rezultatul conflictului religios?, respectiv (ii) cum a făcut această elită trecerea de la anii confruntării către perioada toleranței religioase, ținând cont de schimbările instituționale intervenite la începutul anilor 1760, odată cu instalarea unui episcop? Preoții noii eparhii au reprezentat eșantionul cel mai consistent al acestei elite, astfel că investigația a avut în vedere mecanismele de promovare socială de care au beneficiat clericii, ca și validarea lor în timp.

Folosind funcțiile de interogare a bazei de date și capacitatea aplicației online de a construi vizualizări instantanee ale datelor statistice evidențiate la cerere, a fost posibil să creionez caracteristicile comune acestui grup. Datele indică indubitabil faptul că cei mai mulți dintre preoții ortodocși înregistrați în registrele episcopului Dionisije Novaković și-au început cariera în anii tensiunilor confesionale, fiind instalați în parohii prin voința comunității, înainte ca statul să recunoască libertatea religioasă a credincioșilor ortodocși, păstrându-și cu succes pozițiile și după 1761. De asemenea, ascensiunea lor s-a produs, într-o proporție importantă, în chiar satul lor de origine sau în localități aflate la mică distanță, sugerând importanța legăturilor locale și a unei recunoașteri comunitare anterioare ocupării funcției parohiale.

Concluziile acestea împreună cu analiza prosopografică detaliată pe care ele se bazează au făcut obiectul unei comunicări pregătite pentru ediția din 2020 a European Social Science history Conference, care trebuia să aibă loc în luna martie a acestui an la Leiden, Olanda. Perioada a coincis însă cu debutul pandemiei de COVID-19 și cu starea de urgență decisă în cascadă de cele mai multe țări europene, ceea ce a dus la anularea conferinței, reprogramată ulterior pentru primăvara anului 2021, cu păstrarea în program a lucrărilor acceptate anterior. Întreaga situație nu a putut fi prevăzută și nu a depins de voința mea, intrând astfel în definiția stării de forță majoră, așa cum este aceasta definită în contractul de finanțare și în notificarea transmisă de UEFISCDI în cursul lunii martie a anului curent.

3. Completarea aplicației online și deschiderea accesului pentru cercetători și publicul interesat. Baza de date invocată în paragrafele anterioare a continuat să fie actualizată în această etapă finală cu noi informații, ajungând să ofere un catalog complet al preoților care au slujit în eparhia ortodoxă a Transilvaniei în perioada 1761–1767. Încă din luna aprilie toate datele disponibile au fost încărcate în aplicația online, care a ajuns la versiunea 3.1 și care poate fi accesată în mod liber de oricine folosind una din adresele: <https://www.dat18.ro/ro/baza-de-date>, respectiv: <https://www.dat18.ro/en/database>. Interogarea datelor se face prin cele două opțiuni de căutare dezvoltate în etapa precedentă, cu instrucțiuni detaliate pe pagina de intrare în aplicație. Schimbările față de versiunea 2.1 includ, de asemenea, adăugarea unui câmp *Notes* în tabelul *Personification* pentru a justifica anii de activitate înregistrați în dreptul persoanelor din baza de date, descompunerea câmpului *Event Date* în unitățile alcătuitoare – an, lună, zi –, precum și corectarea unor erori mărunte la informațiile introduse anterior.

La acest moment aplicația online permite căutarea printre peste 2800 de intrări distincte privitoare la persoane și evenimente, o statistică detaliată fiind oferită în tabelul de mai jos. Operațiunile de personificare și de stabilire a conexiunilor între înregistrări, care au reprezentat partea cea mai complexă a realizării bazei de date, au condus la precizarea a mai mult de 1.600 de cariere clericale individuale din numărul total de 2.599 de intrări conținând detaliile personale, la care se adaugă cele câteva zeci de laici surprinși în anchetele și statisticile epocii. Dat fiind specificul surselor, stabilirea identităților nu a fost mereu evidentă și eventuale ajustări ulterioare rămân posibile, mai ales că o cifră de 1400–1500 de clerici pare mai apropiată de realitățile perioadei.

<i>Tabele principale</i>	<i>Număr de înregistrări</i>
Person	2599
Event	2599
Source	16
Location	2933
Personification	1676
Master Event	1164
Wealth	28

Atât cu ocazia diverselor prezentări publice ale aplicației, cât și la momentul lansării versiunii celei mai recente a ei, ecurile venite din rândul colegilor istorici cu preocupări similare au fost dintre cele mai încurajatoare. În plus, de la momentul în care aplicația a devenit complet funcțională, traficul înregistrat pe site-ul proiectului s-a situat constant la peste 500 de sesiuni în fiecare lună, cu un maximum de 966 de accesări în prima lună de după lansarea versiunii 3.1 a aplicației. Finalizarea bazei de date și, respectiv, a aplicației pentru consultarea ei online au condus și la redactarea unui articol predat pentru publicare în revista *Studia UBB, Digitalia*, în care discut pe scurt despre alegerile de natură tehnică implicate în construirea bazei de date și, de o manieră mai extinsă, despre provocările transpunerii informației din documentele seriale în format digital. Totodată, pornind de la constatarea unui număr ridicat de hirotoniri efectuate de episcopul Novaković în ultimul său an de păstorire, pe care baza de date DaT18 îl surprinde foarte exact, am oferit o explicație într-o comunicare focalizată asupra surselor averii acumulate de acesta în Transilvania, prezentată în cadrul conferinței găzduite cu ocazia centenarului de Institutul de Istorie G. Barițiu din Cluj-Napoca (vezi și capitolul Rezultate și diseminare).

B. Stagii de cercetare arhivistică:

Cele 5 luni suplimentare acordate proiectului din cauza pandemiei și a măsurilor dispuse pentru limitarea efectelor acesteia, care au însemnat, printre altele, întreruperea totală a circulației, au oferit șansa amânării în locul anulării complete a deplasărilor pentru cercetarea arhivelor, după un debut care se anunța promițător în 2020.

1. Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Alba și Arhiva Arhidiecezei Romano-Catolice a Transilvaniei (6–14 februarie). Cu cele două arhive ale sale, orașul Alba Iulia constituie una din opririle obligatorii în parcursul căutării unor noi surse care să se dovedească utile pentru finalitatea proiectului DaT18. Perioada de cercetare de o săptămână petrecută acolo, din 6 în 14 februarie, mi-a permis să studiez atât colecțiile Serviciului Județean Alba al Arhivelor Naționale, cât și pe cele ale Arhivei Arhidiecezei Romano-Catolice a Transilvaniei. În ciuda păstrării unor fonduri importante din perioada stăpânirii absburgilor, pierderile suferite în decursul timpului au făcut ca astăzi filiala locală a Arhivelor Naționale să mai conserve doar puține documente de natură administrativă sau fiscală relevante pentru secolul al XVIII-lea. În schimb, foarte bogate în date s-au dovedit fondurile provenite de la Biserica Unită (*Mitropolia Română Unită Blaj, Acte neînregistrate, respectiv Cabinetul Mitropolitului*), direct implicată în tensiunile confesionale și beneficiind, prin aceasta, de un acces privilegiat la informații, fie sub forma copiilor de rapoarte oficiale, fie sub cea a corespondenței purtate cu diverși funcționari de rang înalt din principat. De altfel, din aceeași sferă provin și documentele identificate în Arhiva Arhidiecezei (*Vegyés iratok, Más vallásokkal kapcsolatos iratok*), instanțele ecleziastice romano-catolice încercând în epocă să sprijine unirea religioasă în fața valului de contestări ortodoxe.

2. Arhiva Națională a Ungariei, Budapesta (30 iulie – 23 august). Odată cu ridicarea în vară a restricțiilor de călătorie în cea mai mare parte a Europei și în ciuda limitărilor impuse cetățenilor români ca urmare a noului val de cazuri SARS-CoV-2 înregistrate în țară, a devenit posibilă efectuarea și a celui de al doilea stagiul de cercetare în Arhiva Națională a Ungariei din Budapesta în perioada 30 iulie – 23 august. Ținta mea au fost, de această dată, dosarele comisiei imperiale însărcinate cu separarea ecleziastică a Bisericilor Ortodoxă și Greco-Catolică din Transilvania în 1762 și în anii imediat următori (*F71: Gubernium Transyloanicum in politicis, Commissio Aulica*). Cu toate că unele dintre documentele acestea au fost deja utilizate de o manieră remarcabilă, cu precădere în lucrările Gretei Miron, accesul la originalele actelor comisiei este esențial pentru a duce cercetarea un pas mai departe și pentru a planifica dezvoltările ulterioare ale proiectului. În ciuda faptului că am lucrat din nou cu microfilme, cele trei săptămâni petrecute la Budapesta s-au dovedit de această dată un interval foarte puțin generos, fiind afectat de măsurile luate de Arhivele Naționale pentru stoparea răspândirii coronavirusului, în primul rând reducerea programului de lucru și limitarea numărului cercetărilor admiși în sălile de studiu în fiecare zi. În aceste condiții, parcurgerea, rezumarea și fotografierea a mii de pagini de documente a fost mai complicată decât de obicei și a fost nevoie de o planificare atentă pentru a putea fi dusă la capăt la timp.

În mod inevitabil, intervalul rămas până la finalul proiectului a făcut imposibilă convertirea plusului de informație pe care aceste stagii l-au adus în forme care să îl facă de îndată public, cu atât mai mult cu cât lumea academică a fost blocată începând din primăvară, conferințele și

celelalte manifestări fiind suspendate. Un procent consistent va deveni vizibil pe măsură ce va fi integrat în baza de date și va fi făcut disponibil prin intermediul aplicației online, dezvoltarea acestuia trebuind să continue și după finalizarea proiectului. Multe alte detalii, până acum inedite, vor fi exploatate în comunicări și articole viitoare, subiectul disidenței ortodoxe permițând în continuare abordări din unghiuri multiple.

C. Rezultate și diseminare:

Pentru această ultimă etapă de implementare au fost prevăzute ca rezultate verificabile ale activității de cercetare livrabile pe cele două mari axe ale proiectului, urmărind atât componenta digitală, cât și cea a conferințelor și publicațiilor științifice. Indicatorii de performanță au fost atinși în ambele direcții, chiar dacă anumite întârzieri în publicarea materialelor redactate și deja acceptate, ce fuseseră acumulate încă înainte de blocajul adus de starea de urgență, s-au amplificat odată cu declararea pandemiei. Astfel,

Lansarea versiunii finale a aplicației online:

- publicarea pe site-ul proiectului, în secțiunea dedicată (<https://www.dat18.ro/ro/baza-de-date> și <https://www.dat18.ro/en/database>), a versiunii 3.1 a aplicației, disponibilă în acces liber pentru toți utilizatorii începând din aprilie 2020.
- o bază de date aflată în spatele aplicației, ce conține 1676 de înregistrări privind persoanele și 1164 de înregistrări referitoare la evenimentele asociate lor (aproape 5200 de înregistrări totale pe cele două componente înainte de normalizare).
- posibilitatea de a efectua căutări complexe, fie prin introducerea unor cuvinte cheie pentru regăsirea persoanelor, evenimentelor și/sau toponimelor, fie prin intermediul unei interfețe de căutare avansată, care permite parcurgerea integrală a tabelelor și utilizarea instrumentelor de filtrare a informației disponibile în platforma Zoho Creator.
- integrarea unei funcții pentru generarea graficelor din platforma Zoho Creator pentru vizualizarea datelor, cu posibilitatea publicării lor în aplicația online, care permite filtrarea rezultatelor afișate în funcție de criteriile aplicate de fiecare utilizator.
- existența unor instrucțiuni pentru utilizarea aplicației disponibile din pagina de acces, atât în limba română, cât și în engleză, dublate de articole aflate în curs de apariție, care prezintă pe larg premisele pe care a fost construită baza de date și opțiunile aflate la îndemâna cercetătorilor pentru consultarea ei.

Manifestări științifice internaționale – 1 (2):

- Radu Nedici, „Pe urma banilor: O investigație din secolul al XVIII-lea asupra surselor averii adunate de episcopul Dionisije Novaković în Transilvania”, la conferința internațională *Istoria și scrisul istoric azi: Opțiuni metodologice, paradigme, agendă*, Institutul de Istorie «G. Barițiu», Cluj-Napoca, 3–5 februarie 2020.
- Radu Nedici, „From subversive leaders to mainstream rural elites: The Orthodox clergy in Transylvania in the age of Theresian toleration”, la conferința internațională *European Social Science history Conference*, International Institute of Social history, Leiden (prezentare pregătită și transmisă în forma preliminară pentru comentarii, dar nesuținută public din cauza amânării conferinței pentru 2021 din cauza pandemiei).

Studii acceptate spre publicare – 2:

- Radu Nedici, „DaT18 Database: A Prosopographical Approach to the Study of the Social Structures of Religious Dissent in Mid-Eighteenth-Century Transylvania”, în *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Digitalia*, 2020.
- Radu Nedici, „Wondrous icons between politics and religion: Building legitimacy among the Romanians in Transylvania in a time of internal power struggles and confessional dissent”, în Andrei Timotin (coord.), *The Religious Rhetoric of Power in Byzantium and South-East Europe*, Bucureşti, Ed. Academiei Române, 2020/2021.

D. Concluzii:

Etapa 2020, care a marcat și încheierea proiectului DaT18, a adus o serie de provocări din perspectiva managementului său, odată cu declanșarea stării de urgență din cauza pandemiei de COVID-19. Punerea între paranteze pentru mai multe luni a activității instituțiilor științifice și academice de care depindea o parte importantă a obiectivelor fixate pentru această etapă finală a riscat să plaseze sub semnul întrebării încheierea cu succes a cercetării. Subliniez de aceea conlucrarea excelentă cu UEFISCDI, care a dovedit suplețe în condițiile speciale create de starea de urgență, permițând prelungirea proiectului și oferind la timp susținerea financiară necesară. Totodată, Universitatea din București a depus toate eforturile pentru a sprijini derularea proiectului chiar în condițiile suspendării activităților directe, în vreme ce contribuția mentorului a continuat să fie extrem de utilă pe toate palierele. Rezultatele științifice detaliate în paginile precedente confirmă depășirea cu succes a acestei perioade de incertitudini.

Proiectul postdoctoral *Dezacord și toleranță în Transilvania habsburgică: O istorie socio-politică a protestelor ortodoxe (anii 1740–1760)* a pornit la drum în mai 2018 cu promisiunea reinterpretării deceniilor de confruntare religioasă de la mijlocul veacului al XVIII-lea dintr-o dublă perspectivă, prosopografică și a limbajului politic și practicilor organizaționale ale comunității ortodoxe. Doi ani și jumătate mai târziu, obiectivele fixate în planul inițial au fost atinse integral. Cifrele sunt grăitoare în acest sens: 9 arhive vizitate în România, Austria, Ungaria și Serbia, 6 conferințe internaționale și 1 națională, 1 articol publicat și alte 5 aflate în diverse stadii de publicare în reviste și la edituri cu cert prestigiu internațional. Ele atestă progresul realizat atât sub aspectul studierii diversității religioase din punct de vedere politic și social, cu beneficiul centralizării datelor referitoare la o parte importantă din elita conducătoare a protestelor, făcute accesibile printr-o aplicație online, cât și în privința dezideratului internaționalizării cercetării și a diseminării rezultatelor ei. Mai mult, proiectul a permis documentarea amănunțită a confruntărilor perioadei la un nivel rareori atins anterior, oferind noi perspective de analiză și, deci, motivația unei continuări pe direcția inaugurată prin prezenta cercetare postdoctorală, care nu riscă astfel să rămână un simplu exercițiu academic pe termen scurt.

București,
21 septembrie 2020

Director de proiect,
Lect. Dr. Radu Nedici